

Gabriela Gavril-Antonesei

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
din Iași

IMPORTANȚA STUDIILOR
CONTRASTIVE DE
FRAZELOGIE PENTRU
PREDAREA LIMBII ROMÂNE
CA LIMBĂ STRĂINĂ
(NOTE ȘI COMENTARII)

The importance of comparative phraseology studies for the teaching of Romanian language (notes and commentaries)

ABSTRACT

Our study is based on the almost generally accepted idea that phraseology represents a “language of culture” which retains numerous elements that define the identity and mentality of a community (see Telija et.al.). Starting from research dedicated to phraseology (Coșeriu, Cowie), we emphasize the importance of comparative studies (in this case, Romanian-Polish) in phraseology and for the development of linguistic and cultural skills of non-native Romanian speakers, in the teaching of Romanian literature.

Based on studies and books dedicated to phraseological expressions in the Romanian and Polish languages and on lexicographic works, we are presenting: 1. Romanian and Polish phraseology with similar structure and similar overall meaning; 2. Romanian and Polish phraseology with similar structure, but different meaning; 3. pseudo-equivalent Romanian-Polish phraseology; 4. Romanian-Polish phraseology with the same overall meaning, but functioning on different stylistic registers of the two languages.

KEY WORDS: comparative phraseology, paremiology, linguistic and cultural skills, stylistic register, phraseological pseudo-equivalence.

Lingvistica poate să se limiteze la istoria exterioară și formală a cuvintelor, ignorând simțul lingvistic, conștiința semantică a vorbitorilor, relațiile capricioase și multiforme care se stabilesc între simboluri în actele concrete de vorbire? Ar putea să facă acest lucru numai dacă limbajul ar fi un fenomen al naturii, independent de ființele umane care îl creează și îl re-creează continuu. (Eugeniu Coșeriu)

PROLOG

1. Deși numărul lucrărilor dedicate frazeologiei a crescut în mod considerabil, mai ales în ultimele decenii, granițele acestui domeniu de studiu, ce-și revendică tot mai mult

o poziție centrală în cercetările lingvistice, au devenit tot mai fluctuante. Unii autori au extins aria de cuprindere a frazeologiei, înglobând paremiologia, literatura aforistică *in extenso*, diferite citate și titluri de opere, spuse celebre, secvențe publicitare, alții l-au restrâns la expresii și locuțiuni. Eugeniu Coșeriu impune distincția între „tehnica liberă” (ce produce fapte de limbă diverse, deschise) și „discursul repetat” (frazologia, în sens larg), ce „cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă, într-o formă mai mult sau mai puțin identică, sub formă de discurs *deja făcut* sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»” (Coșeriu 2000: 258).

2. Nu încercăm să ne ocupăm aici de metalimbajul vast și contradictoriu al studiilor de frazeologie, de la școala rusă a anilor '40 ai secolului trecut până la „formulaic speech” din textele autorilor americani contemporani (Cowie 1998), nici de accepțiunile în care sunt folosiți termeni precum „idiomatology”, „idiomaticity”, „idiomatics” (Kavka, Zybert 2004). Având de ales între atât de multe convenții – criteriile mai noi sau mai vechi de clasificare a acestor fapte de limbă sunt, indiferent de perspectivă, convenții –, am optat pentru simplitate, pentru termenul „frazologie” (și „frazologism”), în accepțiunea dată de Eugeniu Coșeriu în teoria „discursului repetat”. Cum preciza lingvistul, a propus această sintagmă „pentru tot ce este frazeologie, tot ce este discurs repetat, și s-a creat atunci și o disciplină pentru studiul acestui *discurso repetido*” (Coșeriu 1996: 36).

3. Notele și comentariile noastre se situează la confluența între traductologie, studiul frazeologiei și didactică. Simplificând întrucâtva, vom spune că punctul lor de plecare se află în înțelegerea frazeologiei ca „limbaj al culturii”, în care se reflectă mentalitatea unei anumite comunități (Teliya et al. 1998: 55). Cunoașterea sa nu se reduce la a învăța și a folosi în actele concrete de vorbire un număr oarecare de unități frazeologice, ci presupune înțelegerea și însușirea normelor esențiale ce guvernează crearea imaginilor lingvistice și comunicarea din comunitatea respectivă (Coșeriu 2000–2001: 22).

DE LA FORMULELE „DE-A GATA” LA COMPETENȚA „LINGUO-CULTURALĂ”

1. Cum recunosc, izolează și decodează vorbitorii ne-nativi frazeologismele unei limbi? Spre deosebire de cei mai mulți dintre vorbitorii nativi, care recurg aproape în mod aproape automat, intuitiv, la „prefabricate” lingvistice în vorbirea zilnică (remarcând sensurile vocabulelor din componența lor mai curând atunci când întâlnesc remodelări, transformări ale formulelor uzuale, în general parodice și ironice), cei ne-nativi, în primă instanță, caută să identifice sensurile lexemelor particulare, ca în cazul oricărei secvențe produse prin „tehnica liberă” (Coșeriu 2000). Nu posedă încă un „lexicon mental” cu formule „de-a gata” pentru limba a doua, sunt obligați să decidă dacă un grup de cuvinte constituie un frazeologism sau nu. Conflictuale semantice, abaterile de la regulile gramaticale sau ininteligibilitatea secvențelor verbale îi pot avertiza că se află în fața unor frazeologisme specifice limbii străine. Bazându-se pe experiența lor lingvistică și culturală de până atunci, pe informațiile culese din contextul comuni-

cării, pot încerca să le aproximeze sensul global. Acestea nu sunt însă suficiente pentru a reține structura frazeologismelor, cu atât mai puțin pentru a distinge registrele stilistice.

Pentru vorbitorul ne-nativ, frazeologismul este la început o sintagmă ca toate celelalte, iar nu o îmbinare „opacă”, neanalizabilă. Într-o primă fază îl descompune, îl citește „cuvânt cu cuvânt” și abia mai târziu îl „lexicalizează”, îl memorează ca pe o unitate fixă. Cunoașterea regulilor gramaticale și a lexicului îi poate permite să-și însușească un număr de formule necesare în comunicarea curentă, dar nu și înțelegerea codurilor culturale multiple, implicate în procesele de creare, de transformare a frazeologismelor și în răspândirea lor.

2. Dicționarele frazeologice bilingve – atunci când există – oferă un punct de plecare în identificarea și înțelegerea expresiilor, dar trebuie privite ca niște instrumente de lucru (inevitabil) imperfecte. În primul rând pentru că descriu fenomene lingvistice în desfășurare ca și când ar fi încheiate și atemporale. Cel care apelează la dicționare apărute cu câteva decenii în urmă riscă să-și însușească, drept „actuale”, frazeologisme ieșite din uz sau care, prin transformări succesive, au trecut dintr-un registru stilistic în altul. În câteva decenii, unele frazeologisme ajung să fie utilizate numai cu valoare ironico-parodică, sensurile inițiale devenind dificil de reconstituit chiar și pentru vorbitorii nativi.

Registrele stilistice în care pot apărea, răspândirea și actualitatea unităților frazeologice reprezintă elemente-cheie în stabilirea echivalențelor posibile în două idiomuri. Totuși, mai ales atunci când cercetarea lexicografică nu se întemeiază pe analiza specializată a ocurențelor unităților selectate, pe baza unui corpus semnificativ de texte, acești factori sunt rareori luați în seamă. Frazeologisme uzuale într-o limbă pot primi drept corespondente, în cea de a doua, unități fixate, dar cu o circulație limitată sau aparținând idiolectului unui scriitor clasic. În astfel de situații, când este evidentă discrepanța între răspândirea unităților frazeologice în primul și în cel de al doilea idiom, parafrizarea adecvată stilistic rămâne soluția cea mai potrivită.

Când frazeologisme cu termeni arhaici dintr-un idiom sunt „traduse” prin îmbinări recente de cuvinte, dacă nu prin calcuri neologistice, se instituie un tip de anacronism interlingvistic. Propunerea unor sintagme libere, păstrând dominantă semantică și stilistică a frazeologismului cu termeni arhaici, devine calea de a evita introducerea unui de *ecart* stilistic (și cultural până la urmă) major.

3. Consultarea dicționarelor frazeologice bilingve contribuie doar într-o anumită măsură la dezvoltarea unei competențe „linguo-culturale” complexe și nu îl ajută prea mult pe vorbitorul ne-nativ să înțeleagă cum se reflectă identitatea, cultura unei comunități în limbă, cum se formează imaginile lingvistice ale realităților. Chiar dacă, la prima vedere, putem lesne găsi echivalente pentru o expresie sau alta, trebuie să depășim această tentație și să încercăm să le refacem „istoria”, să reflectăm la dimensiunea lor socio-lingvistică, la nenumăratele diferențe – cum ar fi cele profesionale – între comunitățile lingvistice etc. De ce? Pentru a ne feri, de pildă, să „traducem” frazeologisme din lumea *ștetl*-urilor est-europene prin cele impuse de catolicism sau expresii cu rădăcini în *Talmud* prin formule din ortodoxie. Sau să punem semnul egal între expresii răspândite într-o societate citadină, industrializată, modernă și altele ce reflectă mentalitatea dintr-o comunitate agrară (sau păstorească) și trimit la îndeletniciri și

obiceiuri specifice acesteia. Pentru a împiedica glisarea dintr-un registru stilistic în altul și „traducerea” unor secvențe neutre din prima limbă prin altele puternic conotate negativ, jignitor, în cea de a doua.

Învățarea „limbajului culturii” – atât în limba maternă, cât și în cea străină – este un proces îndelungat, dificil. Pe lângă o preliminară definire intralingvistică a frazeologismelor (pe baza dicționarilor generale, explicative, a dicționarilor tezaur pentru fiecare limbă), vorbitorul are nevoie de cunoștințe din varii domenii, de la istorie, antropologie, folclor, literatură, muzică, film, teatru, media, politică, sloganuri publicitare până la detaliile vieții private din societatea respectivă.

SIMILITUDINI, CONTAMINĂRI , „OMONIME FRAZEOLOGICE”

1. În mod empiric (pentru că nu avem la dispoziție studii contrastive de frazeologie și nici un instrument de lucru pentru limba română precum, de exemplu, Oxford Corpus)¹, putem constata că limbile română și polonă au un număr semnificativ de frazeologisme comune, cu aceleași funcții stilistico-expressive și cu structuri morfosintactice analoage. Putem să explicăm acest fapt prin moștenirea culturală comună popoarelor europene (multe frazeologisme provin din mitologie, din Biblie și din scrierile apocrife, din opere celebre), prin „universalii lingvistice” (Coșeriu 1974). Studiile și cercetările lui Moses Gaster (1883; 1887), cele de folclor comparat ale lui Petru Caraman (1933), cele ale istoricilor care s-au ocupat de relațiile româno-polone (Jawor 2000, 2012) sugerează însă că multe dintre similarități și corespondențe sunt rezultatul contactului direct, de-a lungul secolelor, dintre români și polonezi, începând poate cu așezările „de drept valah” din Rutenia Roșie, din perioada medievală târzie.

„Mitologismele frazeologice” (Puda-Blokesz 2010) din cele două limbi se suprapun în general: *pięta Achillesa – călcâiul lui Ahile –; jabłko niezgody – mărul discordiei; koń trojański – calul troian; puszka Pandory – cutia Pandorei; syzyfowa praca – muncă sisifică; węzeł gordyjski – nodul gordian* ș.a. Dar sunt tot mai puțin folosite în limba polonă actuală – ceea ce se observă și în română –, locul lor fiind luat de formule tehnice, corporatiste, de „anglicisme”.

La fel, cele mai multe frazeologisme biblice din limba română (cu excepția celor în care s-au „pietrificat” cuvinte și structuri mai vechi, specifice limbajului religios) au un corespondent exact în polonă. Câteva dintre ele: *Od Adama i Ewy – de la Adam și Eva; Jabłko Adama – mărul lui Adam; Bóg dał, bóg wziął – Domnul a dat, domnul a luat; kielich goryczy – paharul amărăciunii; kto sieje wiatr, zbiera burzę – cine seamănă vânt culege furtună; kto pod kim dolki kopie, sam w nie wpada – cine sapă groapa altuia cade singur în ea; niewierny Tomasz – Toma necredinciosul; oko za oko, ząb za ząb – ochi pentru ochi, dinte pentru dinte; owoc zakazany – fructul oprit etc.*

2. Din punct de vedere semantic, astfel de frazeologisme nu constituie o problemă pentru polonezii care învață limba română. Dificultatea vine însă din altă parte, din diferențele dintre sistemele celor două limbi. Polona nu are categoria articolului,

¹ Anumite lămuri și indicații bibliografice am primit de la colegii mei, polonezi sau lectori străini. Le rămân recunoscătoare pentru ajutor.

româna nu are categoria aspectului verbal (sau nu o realizează în aceeași manieră, dacă e să ne raportăm la diverse școli filologice), polona are opt cazuri gramaticale, româna (potrivit gramaticii tradiționale) numai cinci.

Polonezii reușesc cu destulă greutate să identifice situațiile în care substantivele ar trebui sau nu să primească articol (și ce fel de articol?). Explicațiile de gramatică și regulile enunțate sunt, se știe, contrazise uneori de uzul limbii. Ezitând în legătură cu folosirea articolelor, vorbitorii de polonă modifică structura morfologică a îmbinărilor „înghețate” de cuvinte (de ex.: „cine seamănă vântUL culege furtunA”, „a alege grâul de neghinA”, „a scoate părUL alb”, „a lăsa baltA”, „a ridica O casă în picioare”, „ochi pentru ochi, dințI pentru dințI” ș.a.). Chiar dacă se întâmplă să fie corecte din punct de vedere gramatical, astfel de adaptări morfologice rămân alterări ale frazeologismelor inițiale. Fie au devenit inadecvate în contexte, fie s-au transformat în producții lingvistice deschise. Spre exemplu, prin articularea substantivului din *Slavă Cerului!* (*Dzięk Bogu!*) se obține o altă expresie, *slava cerului* (*niebioso*). Mutațiile semantice apărute transformă situațiile de comunicare – le blochează sau le ambiguizează.

Asemănarea dintre frazeologismele românești și cele poloneze poate genera și alte erori gramaticale. De exemplu, pentru că unele unități frazeologice cu verbele 'a râde' / 'śmiać się' și 'a zâmbi' / 'uśmiechnąć się' (precum: *a râde pe sub mustață – śmiać się pod wąsem*; *cine râde la urmă râde mai bine – ten się śmieje, kto się śmieje ostatni*; *soarta îi zâmbește – los uśmiecha się do niego* ș.a) au aceeași formă în cele două limbi, locutorii ajung să inventeze, după modelul din limba maternă, forme reflexive ale verbelor românești („SE râde”, „SE zâmbește”).

Numeroasele expresii comune sau apropiate în română și polonă (cum ar fi cele cu termenul „cap”: *cu capul gol – z gołą głową*; *vinul i s-a urcat la cap – wino uderzyło mu do głowy*; *a-și pleca capul/ fruntea – chylić głowę/ czolo*; *a se da cu capul de pereți – thuc/walić głową/ lbem w ścianę* și multe altele) induc iluzia că totul e transferabil de la un idiom la altul. Apar astfel diferite contaminări gramaticale polono-române, precum cea prepozițională, răspunzătoare nu numai de devieri de la structura unităților frazeologice, ci și de confuzii între expresii diferite din limba română (de ex.: *a avea ceva în cap – a avea ceva pe cap*; *a face ceva de capul lui – a face ceva în capul lui*; *a cădea pe capul cuiva – a cădea în capul cuiva* ș.a.).

Structurile cu auxiliarele *a fi* și *a avea* pot suferi substituiri care, la prima vedere, par a intra în categoria înlocuirilor sinonimice posibile (de felul *a-i veni în gând/ în minte*, *a se face gaură/ borbă în cer*). Transferând în limba română expresii din polonă sau din alte limbi cunoscute, studenții forjează structuri precum *am numele de.../ mam na imię...* (în loc de „mă numesc.../ numele meu este...”); *am foame/ sete/ frig/ cald/ frică/ lene...* (calc probabil din limba franceză, în loc de „mi-e foame/ sete/ frig/ cald/ frică/ lene...”). Construirea acestora din urmă este influențată și de prezența în limba română a expresiilor de tipul „a avea o foame de lup”, „a avea sete de libertate” ș.a.

Frazeologismele polisemantice (chiar dintre cele uzuale) ce funcționează și ca sintagme obișnuite în limba română pot fi receptate eronat de către vorbitorul ne-nativ. De pildă, *n-are nimic* (cu sensurile 'nu i s-a întâmplat nimic' – *nic mu nie jest*; 'n-are nici o importanță' – *nie szkodzi, nic się nie stało*) este utilizat și în sensul concret, 'nu posedă nimic'. *Nie ma nic* (construcție identică din punct de vedere lexical cu *n-are nimic*) din limba polonă are și sensul de 'nu există nimic'. Apare și în combinații

libere: *nie ma nic do ukrycia...* ('nu are nimic de ascuns'), *nie ma nic wspólnego z...* ('nu are nimic în comun cu...'), *nie ma nic gorszego niż...* ('nu există ceva mai rău decât...'), *w dokumencie nie ma nic o...* ('în document nu apare nimic despre...').

3. „Omonimele” frazeologice sunt adevărate capcane pentru vorbitorii ne-nativi ai unei limbi. Forma sintactico-lexicală foarte apropiată sau chiar identică în cele două idiomuri activează în mintea locutorului sensul din limba maternă, total diferit de cel din limba a doua.

Expresiile *a se bate cu pumnul (pumnii) în piept* și (a) *bić się w cudze piersi* (literal: a se bate în pieptul altuia) sau (b) *bić się w piersi* (literal: a se bate în piept) au aproape aceeași structură. Numai că frazeologismul românesc are sensul de 'a se lăuda peste măsură', iar cele din limba polonă cu totul alte sensuri globale – (a) 'a arunca vina asupra cuiva', (b) 1. 'a confirma, a întări adevărul celor spuse'; 2. 'a-și recunoaște vina, a se căi'. La fel, *a avea mână spartă* (cu sensul de a fi cheltuitor) și *mieć dziurawe ręce* (literal: 'a avea mâini găurite', cu sensul de a fi neîndemânatic) sunt extrem de apropiate ca structură lexicală. Alte „omonime” frazeologice: *a trage mâța de coadă* și *wykręcać kota ogonem* (literal: 'a învârti pisica de coadă', cu sensul de 'a prezenta ceva în mod fals'). Sau: *(a da) cu bâte-n baltă* și *(moczyć) kij w wodzie* (literal: 'a uda/bățul în apă', cu sensul de a pescui cu undița).

CODURI ȘI CONVENȚII CULTURALE. TABUURI LINGVISTICE

1. În absența informațiilor istorice și socio-culturale, inventarul de frazeologisme din dicționarele bilingve rămâne o virtualitate. Codurile culturale ale comunităților, raporturile dintre ele, în sincronie și diacronie, impun conotații și restricții în utilizare, dirijează selecția aparentelor echivalente.

Spre exemplu, expresiile *a pleca afară/ a fi afară/ a fugi afară/ a sta afară* au căpătat în limba română, pe lângă sensul concret (1. 'a pleca/ a fi etc. în exterior'), și un sens figurat (2. 'a pleca/ a fi/ a sta/ a fugi peste graniță, în străinătate; până în 1989, în general ilegal'). Binomul *înăuntru/ afară*, folosit eufemistic, a dobândit, mai ales în timpul comunismului, sensul de 'în România' / 'în străinătate' (până în 1989, în Occident). O astfel de opoziție nu poate fi transferată în polonă. Pentru sensul 1. funcționează expresiile *na zewnątrz* (dialectal, *na pole*), pentru cel de al doilea, *przejsć, uciec przez zieloną granicę* (literal: 'a trece/ a fugi peste granița/ frontiera verde').

2. Cum funcționează tabuizarea și detabuizarea în idiomurile comparate? În ce sfere ale existenței se manifestă mai puternic tabuurile socio-culturale ce au dat naștere celor lingvistice? Care sunt și cum s-au modificat, în timp, raporturile „de putere” între formele de discurs specializate, între cultura populară și religia oficială?

În frazeologismele cu termenii „Dumnezeu” – „Bóg”; „drac”/ „diavol” – „diabeł”/ „czort” se întrezărește amalgamarea elementelor dualiste (de sorginte bogomilică), a credințelor populare, magice și a celor creștine, ortodoxe sau catolice, din cele două culturi. Miturile cosmogonice dualiste, comune spațiului Europei de Sud-Est, prezente și în folclorul românesc – (Gaster 1883; 1887; Eliade 1995; Culianu 2013c) – și în cel din regiunile estice ale Poloniei (Tomicki 1976), au modelat imaginile lingvistice ale

cerului și pământului, ale Raiului și Iadului, ale lui Dumnezeu și ale Diavolului. În viziunea dualistă asupra lumii – cum sugerează perechile de frazeologisme cu același sens și aceleași funcții stilistice, de felul *Dumnezeu știe / Dracu' știe* –, Dumnezeu și Diavolul sunt „frați”, mai mult, își pot schimba între ei rolurile (Oișteanu 2004).

Jerzy Bartmiński (2009: 141–142) observă că anumite expresii din polonă vădesc integrarea contrariilor într-un fel de „întreg semantic”. Consideră că acest fenomen este specific mai degrabă mentalității contemporane și, spre exemplificare, amintește frazeologisme colocviale precum *zaklinać się na niebo i na piekło* (literal: 'a se ruga la cer și la infern', apropiat de *a se ruga cu cerul și pământul și a se ruga de toți Dumnezeii*) sau *poruszyć niebo i piekło* (literal: 'a mișca cerul și infernul', cu sensul de 'a utiliza orice mijloace, bune sau rele, pentru a-și atinge scopurile', apropiat de *a răsturna cerul și pământul*). Unele proverbe poloneze – precum *Bogu służ, diabła nie gniewaj* (literal: 'slujește-l pe Dumnezeu, nu-l supăra pe diavol') sau *Bogu świeczkę diabłu ogarek* (literal: 'lui Dumnezeu o lumânare, dracului un muc /de lumânare/') – trimit însă la credințe dualiste mai vechi.

3. Numeroase frazeologisme cu termenii „Dumnezeu”/ „diavol”/ „drac” sunt relativ lesne de transpus din română în polonă (chiar și dintre proverbele din scrierile lui Ion Creangă). Dar, în pofida structurii lor identice sau foarte apropiate în cele două idiomuri, formulele colocviale cu aceste cuvinte au utilizări semnificativ diferite, în funcție de raporturile între cultura populară și religia oficială, de interdicțiile și tabuurile din cele două societăți.

Numeroase substituiții ale cuvintelor-tabu se creează în cele două limbi prin antonomasie. Pentru „diavol”, în română apar: *Aghiuță* (de la grecescul *aghios*), *cel cu coarne*, *cel de pe comoară*, *Michiduță*, *necuratul*, *Scaraoțchi*, *Sarsailă*, *ucigă-l toaca* etc. În polonă, *bies*, *Boruta*, *licho*, *pokusa/ czart/ czort*, *did'ko*, *złoje* ș.a. Pentru numele lui Dumnezeu, *Cel de Sus*, *Domnul*, *Cerul/ Cerurile*, *Mântuitorul* ș.a. – *Mocny*, *Bóg*, *Pan*, *Ojciec*, *Przedwieczny*, *Wszemchny* etc.

Dicționarele de limba polonă înregistrează diferite formule exclamative, pentru exprimarea uimirii, revoltei, indignării: *Boże Święty!*, *Mocny Boże!*, *O Boże!*, *(O) Jezu!* *(O) Jezus Maria!* *(O) rany Jezusa!* *Jak (na) rany Jezusa!* . În vorbirea populară și în cea colocvială însă, tabuizarea numelui lui Dumnezeu, al lui Iisus și al Fecioarei Maria (sub influența interdicțiilor bisericii catolice) a condus la formarea de eufemisme prin substituiții lexicale, prin alterare și asociere fonetică: *jak babcię Kocham* (pentru *jak Boga Kocham*); de la „Jezus” – *jezero*, *jezeryna*, *jerum*, *jezero*, *jenu*, *jeny*, *jenuszku*, *jejku/ jojku* etc. (Krawczyk-Tyrpa 2001: 35–37). Producerea de eufemisme prin alterarea fonetică a termenilor tabu este un fenomen întâlnit în multe limbi – în italiană, *Gribbio!* pentru *Cristo!*, *perdinci* pentru *per Dio*; în engleză *gog* pentru *God*; în franceză, *morbleu* pentru *mort de Dieu* etc. (Coșeriu 2000–2001: 33).

Sesizăm că în română funcționează substituirea termenilor tabu prin antonomasie, iar nu eufemizarea prin alterare și asociere fonetică (fenomenul ar merita o cercetare amănunțită, aplicată). Mai mult: spre deosebire de polonezi care, pentru a exprima stări și stupori, invocă numele lui Dumnezeu, românii îl pomenesc mai curând pe „Necuratul”: *pe dracu'*, *ce dracu'*, *e dat dracului...*, *de-al dracu'*, *uite-al dracu'...*, *pe naiba*, *ce naiba?* etc.

4. Unele unități frazeologice cu termeni religioși au căpătat deseori în română conotații ironice, lexicul religios este folosit din abundență în imprecății (exemplele se știu). Proverbul „Fă-te frate cu dracul până treci puntea” (ideea asocierii temporare, din interes cu diavolul, fără un pact ce va fi respectat de muritor) nu transpare în polonă, unde se utilizează, ca în legendele faustice, *zawrzeć pakt z diabłem* (literal: 'a încheia pactul cu diavolul'). Nici expresia „a fluiera în biserică” nu are un echivalent exact în polonă, deși există frazelogismul *gwizdać na cały świat* (literal 'a fluiera la lumea toată', cu sensul 'a nu ține seama de nimic'). *Bisericuță* și *kościółek* își corespund doar în sens denotativ. *A (nu) fi ușă de biserică* cuprinde mai multe conotații ironice decât (*nie*) *być świętoszek* ('impostor'). „Dracul” poate fi asociat în română cu inițiativa, mobilizarea, efortul, ceea ce nu se regăsește în polonă. Lui *a face pe dracu-n patru* îi corespunde *stawać na głowie* (literal: 'a sta în cap').

În polonă, formulele colocviale cu termenul „diabel” sunt ceva mai intense decât în română (unde au devenit aproape niște ticuri de limbaj), funcționează și ca eufemisme pentru vulgarisme. Cele uzuale cu termenul „Bóg” (sau „Jezus” sau „Matka Boska”) s-au desemantizat în bună parte, având mai curând funcția de a indica starea afectivă, reacțiile locutorului. Un vorbitor de limba polonă care exclamă *rany boskie!* – eufemistic, *rany!*, *rany gorzkie* (Dąbrowska 2005: 234) – sau *Matko Bosko!* (eufemistic, *Matko!*) își exprimă enervarea, dezaprobarea, uimirea în fața a ceva neașteptat. Structurile similare din limba română, cu o frecvență mai redusă în limbajul cotidian, păstrează încă sensul religios și transmit alte informații despre vorbitor și contextul de comunicare. O diferență fundamentală în folosirea unor astfel de formule vine din modul în care funcționează tabuizarea/detabuizarea în societățile și, implicit, în limbile polonă și română. Identificarea corespondențelor, ținând seama de acest fenomen, produce alăturări aparent surprinzătoare, de felul: *ei, drace!* – *oj, jejku!* (eufemism pentru 'Jezus'); *ce Dumnezeu?* – *co u licha* (literal: 'ce dracu?').

(FOARTE) SCURT EPILOG

Aceste câteva note și comentarii au surprins doar unele dintre dificultățile înțelegerii frazeologiei românești, a frazeologiei în general, semnalând cât de anevoios, de îndelungat (probabil, fără sfârșit...) este procesul de învățare a „limbajului culturii”. Cum amintea Eugen Coșeriu,

vorbitorii care se exprimă «bine» în limba lor maternă se vor exprima «bine» sau, cel puțin, bogat și variat și într-o limbă învățată (...), dat fiind că necesitățile expresive, prin urmare, și capacitatea creatoare nu depind de cunoașterea unei limbi, ci de dispozițiile naturale și de formația culturală a fiecărui vorbitor. (Coșeriu 2000–2001: 22).

Așadar, dincolo de însușirea unor scheme și formule fixe, a vorbi „bine” o limbă presupune procesul de absorbire și de apropiere a unei culturi. Din perspectiva noastră, studiile de frazeologie contrastivă depășesc sfera lingvisticii și se întemeiază pe cercetări complexe, de istorie, antropologie, folclor, literatură, sociologie. Pentru că, parafrazând o spusă biblică, precum în societate și cultură, așa și în imaginile și unitățile lingvistice.

BIBLIOGRAFIE

- BARTMIŃSKI Jerzy, 2009, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- CARAMAN Petru, 1933: *Obrzęd kołędowania u Słowian i u Rumunów: studjum porównawcze*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- COȘERIU Eugenio, 1974, Les universaux linguistiques (et les autres), (in:) *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna: Societa Editrice Mulino.
- COȘERIU Eugeniu, 1996, *Lingvistica integrală* (interviu cu Eugen Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu), București: Editura Fundației Culturale Române.
- COȘERIU Eugeniu, 2000, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău: Editura Arc.
- COȘERIU Eugeniu, 2000–2001, Creația metaforică în limbaj, *Dacoromania* (Cluj-Napoca), serie nouă, IV: 15–37.
- COWIE Anthony Paul (ed.), 1998, *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, Oxford : Oxford University.
- CULIANU Ioan Petru, 2013, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Iași: Polirom.
- DĄBROWSKA Anna, 2005, *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*, Warszawa: PWN.
- ELIADE Mircea, 1995, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București: Humanitas.
- FISCHER Adam, 1928, Diabeł w wierzeniach ludu polskiego, (in:) *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera*, Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 198–209.
- GASTER Moses, 1883, *Literatura populară română*, București: Ig. Haimann.
- GASTER Moses, 1887, *Ilchester lectures on Greeko-Slavonic literature and its relation to the folk-lore of Europe during the Middle Ages*, London: Trübner & Hill.
- IORDAN Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române. Ediție definitivă*, București: Editura Științifică.
- JAWOR Grzegorz, 2000, Волоське осадництво на теренах Розточчя у пізньому середньовіччі, *Вісник Львівського Університету* (Львів), Серія історична 35/36: 58–75.
- JAWOR Grzegorz, 2012, *Așezările de drept valah și locuitorii lor în Evul Mediu târziu*, Iași: Editura U.A.I.C.
- KAVKA Stanislav, ZYBERT Jerzy, 2004, Glimpses on the history of idiomaticity issues, *Journal of Theoretical Linguistics* 1/1: 54–66.
- KRAWCZYK-TYRPA Anna, 2001, *Tabu w dialektach polskich*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej.
- OIȘTEANU Andrei, 2004, *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, Iași: Polirom.
- PUDA-BLOKESZ Magdalena, 2010, Frazeologizmy pochodzenia mitologicznego w języku polskim (zasób, stan i perspektywy opisu), (in:) *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, Stanisław Bąba, Krzysztof Skibski, Michał Szczyszek (red.), Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 121–141.
- TELIYA Veronika, BRAGINA Natalya, OPARINA Elena, SANDOMIRSKAJA Trina, 1998, Phraseology as a language of culture: its role in the representation of a collective mentality, (in :) *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, Anthony Paul Cowie (ed.), Oxford: Oxford University.
- TOMICKI Ryszard, 1976, Słowiański mit kosmogeniczny, *Etnografia Polski* 20/1: 47–97.